
IMPORTANCE OF NON-INTEREST INCOME IN COMMERCIAL BANKS AND WAYS OF THEIR DEVELOPMENT

Lutpiddinov Rustamjon Xusniddin ugli¹

University of Digital Economy and Agrotechnologies

KEYWORDS

Non-interest income, Fee-based income, Commercial banks, income diversification, profitability, financial stability

---

ABSTRACT

This research paper examines the important role of non-interest income in commercial banks and explores various strategies for its development. Non-interest income, which includes fees, commissions and other revenue streams beyond traditional interest-based lending, is increasingly important to maintaining profitability and mitigating risks in modern banking. By diversifying sources of income, banks can increase financial stability, adapt to emerging market dynamics and ensure long-term growth. This article examines the importance of non-interest income, identifies the main drivers of its growth, and suggests practical strategies for improving it in the commercial banking sector.

2181-2675/© 2024 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.11164817**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Graduate student of commercial bank management, University of Digital Economy and Agrotechnologies, Uzbekistan

TIJORAT BANKLARIDA FOIZSIZ DAROMADLARNING AHAMIYATI VA ULARNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Foiz bo'lmagan daromadlar,
To'lovga asoslangan
daromadlar, Tijorat
banklari, daromadlarni
diversifikatsiya qilish,
rentabellik, moliyaviy
barqarorlik

ANNOTATSIYA/АННОТАЦИЯ

Ushbu ilmiy maqola tijorat banklari faoliyatida foizsiz daromadlarning muhim rolini o'rganadi va uni rivojlantirishning turli strategiyalarini o'rganadi. An'anaviy foizga asoslangan kreditlashdan tashqari to'lovlar, komissiyalar va boshqa daromad oqimlarini o'z ichiga olgan foizsiz daromadlar zamonaviy bank faoliyatida rentabellikni saqlash va xatarlarni yumshatish uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Daromad manbalarini diversifikatsiya qilish orqali banklar moliyaviy barqarorlikni oshirishi, rivojlanayotgan bozor dinamikasiga moslashishi va uzoq muddatli o'sishni ta'minlashi mumkin. Ushbu maqolada foizsiz daromadlarning ahamiyati ko'rib chiqiladi, uning o'sishining asosiy omillari aniqlanadi va tijorat banki sektorida uni yaxshilash bo'yicha amaliy strategiyalar taklif etiladi.

Kirish:

Tijorat banklari jahon moliya tizimining asosi bo'lib xizmat qiladi, muhim moliyaviy xizmatlar ko'rsatish orqali iqtisodiy o'sish va rivojlanishga yordam beradi. Tarixan, tijorat banklari daromadlarining asosiy manbai kredit faoliyatidan olingan foiz daromadlari bo'lib, bunda banklar korxonalar, jismoniy shaxslar va hukumatlarga berilgan kreditlar bo'yicha foizlarni hisoblash orqali foyda oladilar. Biroq, texnologik innovatsiyalar, tartibga solish islohotlari va iste'molchilarning xohish-istaklarining o'zgarishi ta'sirida bank ishi landshafti chuqur o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda.

Bunday sharoitda tijorat banklarining barqaror o'sishi va rentabelligining hal qiluvchi omili sifatida nofoiz daromadlarining o'rni paydo bo'ldi. Foiz bo'lmagan daromadlar an'anaviy kreditlashdan tashqari turli xil daromad oqimlarini, jumladan, to'lovlar, komissiyalar va yordamchi moliyaviy xizmatlardan olinadigan daromadlarni o'z ichiga oladi. Foiz stavkalari va kredit sifatining o'zgarishiga moyil bo'lgan foiz daromadlaridan farqli o'laroq, foizsiz daromadlar banklarga daromad manbalarida barqarorlik va diversifikatsiya darajasini taklif qiladi.

Foizsiz daromadning ahamiyati uning foizga asoslangan daromadlarni to'ldirish, foiz stavkalarining o'zgarishi bilan bog'liq risklarni yumshatish va umumiy moliyaviy ko'rsatkichlarni oshirish qobiliyatidadir. Daromad oqimlarini diversifikatsiya qilish orqali tijorat banklari foiz daromadlariga bog'liqligini kamaytirishi va o'zgaruvchan bozor sharoitlari va tartibga solish muhitiga yaxshiroq moslashishi mumkin.

Foizsiz daromadning ahamiyati:

Foizsiz daromadlar tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi va barqarorligida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Asosan kreditlash faoliyatidan olinadigan va foiz stavkalari va kredit

sifatining o'zgarishiga duchor bo'ladigan foizli daromadlardan farqli o'laroq, foizsiz daromadlar bozor sharoitlariga nisbatan kam sezgir bo'lgan va banklarni diversifikatsiyalangan daromad manbalari bilan ta'minlaydigan daromad oqimlarini ifodalaydi. Foizsiz daromadning ahamiyatini bir necha asosiy jihatlar orqali tushunish mumkin:

Daromadlarni diversifikatsiya qilish:

Foizsiz daromadlar bankning daromad manbalarini an'anaviy foizli kreditlashdan tashqari diversifikatsiya qiladi, foiz daromadlariga bo'lgan ishonchni kamaytiradi va umumiy daromad barqarorligini oshiradi. Hisobni yuritish uchun to'lovlar, tranzaksiya to'lovlari, boylikni boshqarish xizmatlari va investitsiya bo'yicha maslahat xizmatlari kabi turli xil pullik mahsulot va xizmatlarni taklif qilish orqali banklar foiz stavkalari yoki kredit bozori konyunkturasi o'zgarishidan qat'i nazar, barqaror daromad oqimlarini yaratishi mumkin.

Xavfni kamaytirish:

Foiz bo'lmagan daromadlar foiz stavkasi riski, kredit riski va bank operatsiyalariga xos bo'lgan bozor bilan bog'liq boshqa risklardan himoya vazifasini bajaradi. Foiz bo'lmagan daromad oqimlari foiz stavkalarining o'zgarishiga nisbatan kam sezgir bo'lganligi sababli, ular past foiz stavkalari yoki iqtisodiy pasayish davrida foiz daromadlarining potentsial pasayishiga qarshi yostiqni ta'minlaydi. Bundan tashqari, daromad manbalarini diversifikatsiya qilish orqali banklar kontsentratsiya xavfini kamaytirishi va umumiy riskga moslashtirilgan daromadlarni oshirishi mumkin.

Kengaytirilgan rentabellik:

Foiz bo'lmagan daromadlar foiz daromadlarini to'ldirish va sof foiz marjasini yaxshilash orqali tijorat banklarining umumiy rentabelligiga hissa qo'shadi. To'lovga asoslangan mahsulot va xizmatlar odatda an'anaviy kreditlash faoliyatiga nisbatan yuqori foyda marjasiga ega bo'lib, banklarning yakuniy natijalarini oshiradi. Bundan tashqari, foizsiz daromad oqimlari ko'pincha kapitalni kamroq taqsimlashni talab qiladi va kamroq tartibga soluvchi cheklolarga ega bo'lib, ularning rentabellikka qo'shgan hissasini yanada oshiradi.

Mijozlarga yo'naltirilganlik va qo'shimcha qiymatli xizmatlar:

Foizsiz daromadlar banklarga mijozlarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun moslashtirilgan qo'shimcha xizmatlar va echimlarni taklif qilish imkonini beradi. Boyliklarni boshqarish, sug'urta mahsulotlari, to'lovlarni qayta ishlash va maslahat xizmatlari kabi yordamchi xizmatlarni taqdim etish orqali banklar mijozlar bilan munosabatlarni chuqurlashtirishi, mijozlarni ushlab turish darajasini oshirishi va mijoz hamyonining katta qismini egallashi mumkin. Bundan tashqari, foizsiz daromad oqimlari banklarga innovatsiyalar kiritish va raqobatbardosh bozor landshaftida o'zlarini farqlash imkonini beradi va shu bilan ularning mijozlar uchun dolzarbligi va jozibadorligini oshiradi.

Normativ mulohazalar:

Normativ-huquqiy o'zgarishlar va o'zgaruvchan muvofiqlik talablari banklarni o'z

daromadlarini diversifikatsiya qilishga va foiz daromadlariga bog'liqlikni kamaytirishga undadi. Bazil III va Dodd-Frank kabi tartibga solish tashabbuslari kapitalning etarligi bo'yicha qat'iy talablar va ma'lum foizli daromad manbalariga cheklovlar qo'ydi, bu esa banklarni rentabellik va tartibga rioya qilishni saqlab qolish uchun muqobil daromad oqimlarini o'rganishga undadi.

Tijorat banklarining moliyaviy mustahkamligi, rentabelligi va barqarorligini oshirishda foizsiz daromadlar muhim ahamiyatga ega. Daromad manbalarini diversifikatsiya qilish, xatarlarni yumshatish, mijozlar qiymatini oshirish takliflarini oshirish va tartibga solish muammolarini hal qilish orqali banklar barqaror o'sish va tobora kuchayib borayotgan bank landshaftida uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishish uchun foizsiz daromadlardan foydalanishlari mumkin.

Foizsiz daromadlar o'sishining omillari:

Tijorat banklarida foizsiz daromadlarning o'sishiga texnologik taraqqiyot, me'yoriy-huquqiy hujjatlardagi o'zgarishlar, iste'molchilar xatti-harakatlarining o'zgarishi va bozor dinamikasini qamrab oluvchi turli omillar ta'sir ko'rsatadi. Ushbu omillarni tushunish banklar uchun paydo bo'layotgan imkoniyatlardan foydalanish va daromadlarni diversifikatsiya qilish va rentabellik manbai sifatida foizsiz daromadlardan samarali foydalanish uchun juda muhimdir. Foizsiz daromad o'sishining asosiy omillari quyidagilardan iborat:

Texnologik innovatsiyalar:

Texnologiyaning jadal rivojlanishi bank landshaftini o'zgartirib, banklarga foizsiz daromad keltiradigan innovatsion mahsulot va xizmatlarni joriy etish imkonini berdi. Raqamli bank platformalari, mobil to'lov yechimlari, robot-maslahat xizmatlari va onlayn brokerlik platformalari foizsiz daromadlarning o'sishiga hissa qo'shadigan texnologiyaga asoslangan takliflarga misoldir. Ushbu texnologik innovatsiyalar qulaylik, foydalanish imkoniyati va samaradorlikni oshiradi, mijozlarni jalb qiladi va pullik xizmatlarni qabul qilishga yordam beradi.

Normativ o'zgarishlar va muvofiqlik talablari:

Normativ islohotlar va muvofiqlik vakolatlari banklar uchun yangi daromad manbalari va pullik xizmatlarni rivojlantirishga turtki berdi. PSD2 (Qayta ko'rib chiqilgan to'lov xizmatlari bo'yicha direktiva), GDPR (Ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha umumiy reglament) va Open Banking kabi tartibga soluvchi tashabbuslar banklarga ma'lumotlarni monetizatsiya qilish, yaxshilangan to'lov xizmatlarini taklif qilish hamda shaxsni tasdiqlash va firibgarlikning oldini olish kabi qo'shimcha qiymatli mahsulotlarni taqdim etish imkoniyatlarini yaratdi. yechimlar. Muvofiqlik bilan bog'liq xizmatlar, jumladan, pul yuvishga qarshi kurash (AML) va mijozingizni bilish (KYC) qoidalari ham foizsiz daromadning o'sishiga yordam beradi.

Demografik o'zgarishlar va iste'molchilarning afzalliklarini o'zgartirish:

Demografik o'zgarishlar, jumladan, ming yillik avlodning o'sishi va eski demografik a'zolar orasida raqamli qabulning kuchayishi bank faoliyatidagi iste'molchilarning

afzalliklari va xatti-harakatlariga ta'sir ko'rsatdi. Millenniallar, xususan, raqamli bank yechimlari, mobil to'lovlar va shaxsiy moliyaviy maslahatlarni qo'llab-quvvatlaydi, bu boyligni boshqarish, moliyaviy rejalashtirish va investitsiya bo'yicha maslahat xizmatlari kabi pullik xizmatlarga talabni oshiradi. Ushbu imtiyozlarga javob beradigan banklar hamyonning katta qismini egallashi va yordamchi xizmatlardan foizsiz daromad olishlari mumkin.

O'zaro sotish va sotish imkoniyatlari:

O'zaro sotish va sotish banklar uchun mavjud mijozlar munosabatlaridan foydalanish va foizsiz daromad oqimlarini kengaytirish strategiyasini ifodalaydi. Mijozlarning ma'lumotlari va xatti-harakatlarini tahlil qilish orqali banklar mijozlarning o'zgaruvchan ehtiyojlarini qondirish uchun moslashtirilgan qo'shimcha mahsulot va xizmatlarni taklif qilish imkoniyatlarini aniqlashlari mumkin. Mahsulotlarni to'plash yoki tegishli xizmatlarga chegirmalar taklif qilish kabi o'zaro savdo tashabbuslari mijozlarni to'lovga asoslangan takliflarni qabul qilishga undaydi va shu bilan foizsiz daromad olishni oshiradi.

Hamkorlik va hamkorlik:

Fintech firmalari, texnologiya provayderlari va uchinchi tomon sotuvchilari bilan hamkorlik banklarga mahsulot takliflarini kengaytirish va yangi daromad manbalariga kirish imkonini beradi. To'lovlarni qayta ishlash, boyligniklarni boshqarish va sug'urta brokerligi kabi sohalardagi hamkorlik banklarga infratuzilma yoki texnologiyalarni rivojlantirishga jiddiy investitsiyalarsiz qo'shimcha qiymatli xizmatlarni taklif qilish imkonini beradi. Daromadlarni taqsimlash bo'yicha kelishuvlar va sheriklar bilan yo'naltirish kelishuvlari foizsiz daromadlarning o'sishiga yanada hissa qo'shadi.

Iqtisodiy muhit va bozor sharoitlari:

Iqtisodiy sharoitlar va bozor tendentsiyalari ma'lum pullik xizmatlar va investitsiya mahsulotlariga bo'lgan talabga ta'sir qiladi. Iqtisodiy o'sish va bozor kengayishi davrida boyligniklarni boshqarish, investitsiya bo'yicha maslahatlar va kapital bozorlari xizmatlariga talab odatda ortadi, bu esa banklar uchun foizsiz daromadlarning oshishiga olib keladi. Aksincha, iqtisodiy tanazzul yoki bozor o'zgaruvchanligi aktivlarni boshqarish to'lovlari, savdo komissiyalari va investitsiya banki faoliyatidan olinadigan to'lov daromadlariga ta'sir qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida foizsiz daromadlar o'sishining harakatlantiruvchi omillari ko'p qirrali va dinamik bo'lib, texnologik innovatsiyalar, me'yoriy-huquqiy o'zgarishlar, demografik o'zgarishlar, mijozlarning xohish-istaklari, o'zaro savdo imkoniyatlari, sheriklik va bozor sharoitlarini qamrab oladi. Ushbu omillarni faol ravishda aniqlash va ularni kapitallashtirish orqali banklar o'zlarining daromadlarini diversifikatsiya qilish bo'yicha sa'y-harakatlarini kuchaytirishlari, rentabellikni kuchaytirishlari va tobora raqobatbardosh bank landshaftida barqaror o'sish uchun o'zlarini joylashtirishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. AL-SLEHAT, Z. A. F., & ALTAMEEMI, A. F. (2021). The relationship between non-interest revenue and sustainable growth rate: A case study of commercial banks in Jordan. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(5), 99-108.
2. Craigwell, R., & Maxwell, C. (2006). Non-interest income and financial performance at commercial banks in Barbados. *Savings and Development*, 309-328.
3. Minh, S., & Thanh, T. (2020). Analysis of the impact from non-interest income to the operational efficiency of commercial banks in Vietnam. *Management Science Letters*, 10(2), 455-462.